

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ
ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка ІІМ курсу 211.1 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної програми
Початкова освіта
Бурханова Райфа Рустамівна
Керівник доц. Лось О.М.
Рецензент к.пед.н., доц. Валуєва І.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	7
1.1. Психолого-педагогічна характеристика молодшого шкільного віку	7
1.2. Феномен соціально-психічного розвитку молодших школярів	14
1.3. Соціально-психологічні детермінанти гендерних відносин	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ	30
.....	
2.1. Обґрунтування вибору та характеристика методик виявлення рівня сформованості гендерних відносин	30
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів. Методи оптимізації гендерного виховання дитини молодшого шкільного віку	35
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ.....	48
ДОДАТОК А. Проективна методика «Малюнок людини»	48
ДОДАТОК Б. Опитувальник «Ідентифікація дітей з батьками»	51
ДОДАТОК В. Діагностика психологічної статі особистості	54
ДОДАТОК Г. Приклади тренінгових вправ	56
ДОДАТОК Д. Кодекс академічної доброчесності.....	58

ВСТУП

Переосмислення стереотипних думок про соціальні ролі жінки та чоловіка створює основи для прогресивних змін в освіті України. Суперечності між сучасними потребами суспільства та традиційним освітнім процесом, що зорієнтований на статеві стереотипи, між традиційними формами і методами навчання та потенційними можливостями освітнього процесу зумовлюють трансформацію поглядів на гендерне виховання. Проблема загострюється через необхідність оптимізації гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку та недостатню для цього готовність педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти.

У сучасній педагогіці та психології особливої актуальності набуває проблема виховання дитини як особистості певної статі, тобто питання гендерного виховання. Гендерні стандарти – одна з основ сучасної цивілізації. Процес гендерного виховання, як вказує ряд вітчизняних (А. Бандура, В. Каган, І.С. Кон, Е.Л. Кононко, І.А. Ликова, Т.А. Рєпіна та ін.) і зарубіжних дослідників (Е. Берн, Л. Кольберг, Е. Маккобі і ін.), є важливою і невід'ємною частиною загального процесу виховання, а диференціювати підходи до виховання дівчаток і хлопчиків важливо у молодшому шкільному віці.

Метою гендерного виховання є «формування гендерної культури дітей по відношенню до різної статі, які однаково здатні до самореалізації та розкриття потенційних можливостей у процесі педагогічної взаємодії». Молодший шкільний вік є найбільш сензитивним періодом для формування гендерної культури, адже в цей період одночасно формується система взаємин дитини з суспільством та виникає потреба підлаштовуватись під норми та правила, що існують у суспільстві.

Незважаючи на досить докладне висвітлення проблем гендерного сприйняття, до сих пір не існує фундаментальних робіт про те, як реалізувати даний підхід в навчанні, як врахувати всі особливості сприйняття хлопчиків і дівчаток під час освітнього процесу. Але разом з тим є обґрунтоване уявлення про освітню сферу як про потужний засіб, за допомогою якого здійснюється і виховання, і реалізація соціальних ролей, в тому числі і особливості гендера.

Сучасні тенденції, що існують в науці та освіті, диктують необхідність врахування індивідуальних особливостей учнів, в тому числі і гендерної приналежності. Але в цілому відзначається практична і теоретично не розробленість даної проблеми.

Отже, враховуючи актуальність проблеми, нами обрана тема **«Соціально-психологічні детермінанти гендерних відносин в молодшому шкільному віці»**.

Мета дослідження – визначити соціально-психологічні детермінанти гендерних відносин в молодшому шкільному віці та експериментально перевірити систему методів для оптимізації гендерного виховання.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Дати психолого-педагогічну характеристику молодшого шкільного віку;
2. Визначити соціально-психологічні детермінанти гендерних відносин;
3. Обґрунтувати вибір та дати характеристику методикам виявлення рівня сформованості гендерних відносин;
4. Конкретизувати методи оптимізації гендерного виховання дитини молодшого шкільного віку.

Об'єктом дослідження є процес гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – соціально-психологічні детермінанти гендерних відносин в молодшому шкільному віці.

Реалізації мети та завдань сприяють такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, класифікація, систематизація, порівняння, прогнозування та узагальнення – для з'ясування стану проблеми гендерного виховання у сучасній теорії та практиці, уточнення сутності базових понять дослідження, визначення психологічних чинників гендерних відносин; *емпіричні*: діагностичні (психолого-педагогічне спостереження, анкетування); педагогічний експеримент з аналізом здобутих результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота пов'язана темою напрямку наукових досліджень кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

Уточнено теоретичний зміст поняття «гендерні відносини»; вдосконалення змісту, форм і методів оптимізації гендерного виховання дитини молодшого шкільного віку

Вперше обґрунтовано вибір та надано характеристику методикам виявлення рівня сформованості гендерних відносин дітей молодшого шкільного віку.

База дослідження – Херсонський навчально-виховний комплекс № Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови I ступеня- гімназія» № 56 Херсонської міської ради, 2-Б клас, задіяно 14 учнів (10 хлопчиків та 4 дівчинки), вік дітей 6-7 років.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні вибору та характеристики методик виявлення рівня сформованості гендерних відносин, вдосконаленні системи методів оптимізації гендерного виховання дитини молодшого шкільного віку. Результати дослідження можуть бути використані учителями початкової школи, психологами, викладачами педагогічних факультетів та закладів вищої освіти, студентами спеціальності «Початкова освіта».

Апробація результатів дослідження: основні положення і результати дослідження обговорено на засіданні кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, а також здійснено шляхом їх оприлюднення на Всеукраїнській конференції з проблем вищої освіти і науки «Сучасні тенденції підготовки майбутніх фахівців початкової освіти» (виступ та публікація тез «Особливості гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку»).

Структура й обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел із 44 найменувань, додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Психолого-педагогічна характеристика молодшого шкільного віку

Систематичне навчання у школі можливе для дитини молодшого шкільного віку приблизно з 6 років. Дитину слід розглядати як повноцінну особистість, з цього віку вона вже усвідомлює власну поведінку, здатна порівнювати себе з іншими дітьми [14,с.184].Кінець дошкільного віку характеризується утворенням ряду психічних новоутворень. У дитини з'являється:

1. Бажання виконувати соціально значущі дії.
2. Вміння контролювати власну поведінку.
3. Уміння виконувати нескладні узагальнення.
4. Здатність використовувати практичні навички мови.
5. Здатність будувати стосунки та співпрацювати з іншими людьми.

В.В. Давидов зазначає, що молодший шкільний вік – це період життя, коли дитина вперше починає займатися соціально значущою освітньою діяльністю, яка також оцінюється [15,с.209-210].

У 6-7 років дитина стикається з першими суттєвими змінами. Перехід від дошкільного до шкільного віку пов'язаний із серйозними змінами в діяльності дітей, стосунках, спілкуванні з іншими людьми. Відбувається еволюція способу життя, у дитини з'являються нові обов'язки та стосунки з оточуючими.

Провідною діяльністю дітей молодшого шкільного віку є навчання, внаслідок чого виникають психічні новоутворення. Йому притаманний обов'язковий характер, довільність та ефективність.

На біологічному рівні у першокласників відбувається сповільнення зростання та помітне збільшення ваги; скелет дитини стає більш окостенілим, проте цей процес ще не закінчений [27, с.316-315]. Інтенсивний розвиток м'язової системи провокує збільшення функціональних можливостей дрібних м'язів кисті, вона виконує тонкі рухи, що дає змогу оволодіти навичкою письма.

У віці 6-7 років під час вдосконалення нервової системи функції півкуль головного мозку розвиваються досить швидко, зростає сила аналітичної та синтетичної функцій кори. Психіка дитини розвивається досить швидко, і взаємозв'язок між процесом гальмування та збудження змінюється: процес гальмування стає сильнішим, проте як і раніше, переважає процес збудження. Покращується точність функціонування першої сигнальної системи [28,с.25].

Під час розвитку можна помітити дисгармонію у фізичному та нейропсихологічному розвитку дитини молодшого шкільного віку, що у великій мірі впливає на тимчасове ослаблення нервової системи. З'являються такі особливості поведінки, як: занепокоєння, втома, гіперактивність дитини.

У віці 6-10 років відбувається поліпшення різних психічних функцій, у тому числі вищих, які пов'язані з пізнавальною діяльністю, а також моральними почуттями [21, с.64].

Пізнавальна діяльність дітей в цьому віці в основному проходить в процесі навчання. Важливим аспектом є також розширення сфери спілкування. Відбувається швидке формування нових якостей, які

потрібно розвивати в учнів, саме це забезпечує цілеспрямованість, суворість та цілісність навчальної роботи.

Сприйняття молодших школярів нестійке та неорганізоване, але в той же час різке та свіже. Молодший школяр може плутати цифри 9 і 6, м'який знак з буквою «р», але в той же час він сприймає навколишній світ з живою цікавістю, яка щодня відкриває йому щось нове [22,с.697-698].

Недостатньо розвинута диференціація сприйняття, слабкість аналізу частково компенсуються емоціональністю. Виходячи з цього, досвідчені педагоги поступово вчать дітей цілеспрямовано слухати та бути уважними, розвиваючи цим спостережливість. В кінці перших етапів навчання, сприйняття дитини еволюціонує, поглиблюється та набуває організованого характеру, вона більше аналізує й диференціює.

Увага молодших школярів недостатньо стійка, обмежена за обсягом. Діти здатні зосередити увагу на нецікавих діях, проте все ще домінує мимовільна увага [32,с.35-36]. Весь навчальний процес у початковій школі спрямований на виховання культури уваги. Без достатнього формування цієї психічної функції процес навчання неможливий. Шкільне життя вимагає від дитини постійного розвитку довільної уваги та бажання зосередитися. Довільна увага розвивається разом з іншими функціями, перш за все – мотивацією до навчання, відповідальністю за успіх навчальної діяльності.

Мислення у дітей молодшого шкільного віку проходить розвиток від емоційно-образного до абстрактно-логічного [34,с.250]. « Діти молодшого шкільного віку думають переважно формами, звуками, кольорами, відчуттями в цілому», – нагадував відомий педагог К.Д. Ушинський, закликаючи вчителів покладатися на ці особливості дитячого мислення під час шкільної роботи. Першочерговим завданням школи є розвиток інтелекту дитини до рівня розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Для

початку шкільного віку характерною є, вказував Л. С. Виготський, відносно слабка функція інтелекту (порівняно з функціями сприйняття та пам'яті, які розвиваються набагато краще). У школі інтелект дитини розвивається найбільш інтенсивно, саме тому у цей період роль вчителя особливо значуща. Дослідження показали, що при різній організації навчально-виховного процесу, при зміні змісту та методів навчання, методики організації пізнавальної діяльності можливо отримати абсолютно різні характеристики думок дітей молодшого шкільного віку [35, с.384-385].

Навчання побудоване таким чином, що словесно-логічне мислення розвивається з більшим пріоритетом. Якщо в перші два роки навчання діти багато працюють із наочним матеріалом, то в наступних класах важливість цього виду діяльності зменшується, а отже і обсяг занять.

Наприкінці молодшого шкільного віку виявляються індивідуальні відмінності: серед дітей психологи виділяють групи «теоретиків» або «мислителів», які легко вирішують усні навчальні завдання, «практиків», які потребують ясності та практичних дій, та «художників» з яскраво вираженим образним мисленням. Більшість дітей мають відносну рівновагу між різними типами мислення [8, с.115-117].

Мислення дітей розвивається у тісному зв'язку з мовленням. У початковій школі активний словниковий запас зазнає значного збільшення до 7000 слів. Вплив шкільного навчання проявляється не лише у значному збагаченні словникового запасу дитини, але насамперед у набутті надзвичайно важливої здатності викладати свої думки усно та письмово. Контекстна мова стає показником рівня розвитку дитини.

Пам'ять відіграє важливу роль у пізнавальній діяльності учнів [7,с.174]. Природні можливості учнів першого класу дуже великі: їх мозок володіє надзвичайною пластичністю, що дозволяє легко впоратися із

завданнями дослівної пам'яті. Пам'ять дитини здебільшого має наочно-образний характер. Найлегший матеріал для запам'ятовування має бути: цікавим, конкретним та яскравим. На відміну від дошкільнят, молодші школярі цілеспрямовано, довільно запам'ятовують матеріал, який їм не цікавий. З кожним роком все більше навчання базується на похідній пам'яті. Процес навчання покращує смислову пам'ять, за допомогою якої дитина може опанувати широким спектром раціональних способів запам'ятовування. Також розвиваються всі типи пам'яті: довготривала, короткочасна та оперативна [12,с.415-416].

Уява в дитини молодшого шкільного віку базується на певних предметах, але з віком керуючим стає слово, яке й дає простір для фантазії.

На формування особистості учня впливають нові стосунки з дорослими (викладачами) та однолітками (однокласниками), нові види діяльності (викладання) та спілкування, включеність у всю систему колективів(школа, клас).Школяр складається з елементів соціальних почуттів, розвиває навички поведінки в соціумі (колективізм, відповідальність за вчинки, суспільство, взаємодопомога тощо).Моральні риси особистості зазнають значних змін саме в молодшому шкільному віці. Цьому сприяє пружність та вже відома нам навіюваність учнів, їхня довіра, схильність до наслідування та головне – великий авторитет, яким користується вчитель [16,с.54]. Роль початкової школи в процесі соціалізації особистості, формуванні моральної поведінки величезна.

Мотиваційна сфера розвивається повільніше ніж інтелектуальна. Воля у дитини молодшого шкільного віку ще недостатньо сформована, мотиви не усвідомлюються. Гіперчутливість та здатність глибоко і сильно переживати переважають аргументи розуму, діти роблять багато необдуманих вчинків. Основні проблеми гуманістичної освіти пов'язані з позитивною самооцінкою школярів. Перехід дитини з сім'ї до школи

суттєво впливає на її формування. Оцінка в сім'ї, в якій дитину безумовно хвалять, і фактична оцінка школяра в закладі освіти, яка проводиться в порівнянні з іншими дітьми, природно не збігається або рідко збігається одна з одною [17,с.312]. Подвійний тиск важко витримати, тому дитина, тікаючи, сидить на одному березі, що часто провокує появу низького рівня самооцінки. Коли позиція сім'ї та школи розходиться, відбувається додаткове обтяження психіки дитини. Низька самооцінка пов'язана з глибоким внутрішнім дискомфортом. Ж.Ж. Руссо також це прекрасно розумів та зауважував: гармонія виховання можлива лише в тому випадку, якщо дитина вільна робити те, що вона хоче, і якщо це те, чого хоче її опікун. Дитина вперта. Поки вона сама не хоче позбутися тієї чи іншої особливості своєї поведінки, досягти її перевиховання майже неможливо. Тому перші активні прояви індивідуальної свободи мають бути спрямовані на те, щоб дитина поступово розвивала самостійність.

Для емоційно-вольової сфери молодших школярів характерним є:

1. Чутливість до подій, що відбуваються та емоційно забарвлене сприйняття.
2. Висловлювання своїх переживань прямо та щиро: радість, смуток, страх, задоволення чи незадоволення.
3. Велика емоційна нестабільність, часті зміни настрою (на загальному тлі життєрадісності, веселощів, безтурботності), схильність до короткочасних і бурхливих емоцій.
4. Справа в тому, що емоційно важливими факторами для молодших школярів є не лише ігри та спілкування з однолітками, а й успіх у навчанні та оцінка цих успіхів викладачами та однокласниками.
5. Емоції та почуття (як свої, так і чужі), які погано розуміються, або взагалі розуміються неправильно; чужа міміка не сприймається, як і інтерпретація почуттів оточуючих, що призводить до неадекватної

відповідної реакції молодших школярів. Іншими словами, у молодших школярів зазвичай не розвивається почуття співпереживання, або емпатії [20,с.224-226].

Зовнішня поведінка дитини найсерйозніше впливає на її внутрішній світ, тому молодший школяр вимагає постійної уваги.

Отже, розвиток молодших школярів – це дуже складний і суперечливий процес. У цьому віці дитина зобов'язана розуміти багато речей, і саме тому вона повинна використовувати кожен день свого життя для розвитку. Під час розвитку можна помітити дисгармонію у фізичному та нейропсихологічному розвитку дитини молодшого шкільного віку, що у великій мірі впливає на тимчасове ослаблення нервової системи. З'являються такі особливості поведінки, як: занепокоєння, втома, гіперактивність дитини. Основне завдання зростання- зрозуміти навколишній світ: природу, людські взаємини. Основними психологічними нововведеннями молодшого шкільного віку є: довільність та усвідомлення всіх психічних процесів та їх внутрішнє посередництво, усвідомлення власних змін, що зумовлені розвитком навчальної діяльності. Майже всі інтелектуальні, соціальні та моральні якості інтенсивно формуються, багато з них залишаються незмінними протягом життя. Мотиваційна сфера розвивається повільніше ніж інтелектуальна. Воля у дитини молодшого шкільного віку ще недостатньо сформована, мотиви не усвідомлюються. Навчання побудоване таким чином, що словесно-логічне мислення розвивається з більшим пріоритетом. Якщо в перші два роки навчання діти багато працюють із наочним матеріалом, то в наступних класах важливість цього виду діяльності зменшується, а отже і обсяг занять.

1.2. Феномен соціально-психічного розвитку молодших школярів

Шкільна освіта зайняла провідне місце в процесах соціального та культурного розвитку дітей. Не зменшуючи ролі батьків та інших соціальних вказівок, слід визнати, що школа, особливо на ранніх етапах навчання, є головним соціальним фактором життя сучасної дитини. Перехід на обов'язкову освіту з п'яти років накладає нові вимоги як на школи, так і на дітей, що значно збільшує відповідальність школи перед суспільством [1,с.383]. Але спочатку розглянемо термін «дитинство» з точки зору історії, тобто спробуємо дати оцінку етапу розвитку дитини, який передує її навчанню. Зрештою, сьогодні кожна освічена людина, запитуючи, що таке «дитинство», відповість, що дитинство – це період посиленого розвитку, змін та навчання. Але насправді це період парадоксів і суперечностей, без якого неможливо уявити процес розвитку. Д. Б. Ельконін, Б. Стерн, Ж. Піаже досліджували таке важливе питання, як парадокси розвитку дитини. Д. Б. Ельконін казав: Парадокс дитячої психології – це таємниці розвитку, які вченим потрібно розгадати.»

Початок шкільного процесу передбачає кардинальну зміну напрямку життя дитини. Це абсолютно невідома соціальна ситуація розвитку особистості. Початок шкільного життя пов'язаний зі зміною діяльності: місце гри займає – навчання [5,с.22-26]. Дитина усвідомлює, що вона почала відігравати соціально важливу роль – навчання – і важливість нової ролі оцінюється суспільством. Якщо раніше ігри дошкільнят були абсолютно необов'язковими і батьки могли в будь-який час зупинити їх з різних причин, вважаючи, що дитині досить грати, процес навчання є обов'язковим заняттям, до якого дорослі ставляться з певною повагою.

Навчальна діяльність виводить дитину на новий рівень по відношенню до дорослих та однолітків, змінює її самооцінку та сімейні взаємовідношення. У дітей молодшого шкільного віку психічна саморегуляція починає змінюватися з мимовільної на свідомо добровільну. У шкільному житті дитина повинна систематично і обов'язково дотримуватися багатьох правил, виконувати різні завдання на уроці, а також вдома, навчитися долати труднощі, що виникають під час навчання. Враховуючи важливість дотримання цих правил дітям необхідно регулювати свою поведінку. Також необхідно підпорядкувати довільну діяльність дитини свідомо поставленим цілям [37,с.112].

Вступ дитини до школи означає не лише зміну змісту діяльності, але й початок принципово нової, відмінної від сімейної, взаємодії з іншими людьми. Життя школи, як організації, та тих людей, які є її безпосередніми членами, регулюється системою норм та правил. Прийняття та дотримання цих норм та повага до правил визначають адекватність статусно-рольової поведінки дитини відносно вимог школи та соціальних очікувань вчителів, однокласників, батьків та інших. У соціальному сенсі поведінка дитини є одним із важливих факторів шкільного успіху та розвитку. Однак прийняття норм – це не одноразовий акт, а тривалий процес, наповнений внутрішніми суперечностями, які мають свої закономірності та етапи проходження.

У найширшому розумінні соціальний розвиток – це процес присвоєння історичного досвіду людської взаємодії і, отже, утвердження особистості як носія культури та члена суспільства. У більш вузькому розумінні соціальний розвиток можна розглядати як здатність дитини засвоювати правила та норми, прийняті в соціальній організації, та вдосконалювати свою поведінку відповідно до вимог соціума [35 ,с.391]. Ця здатність проявляється в системі поведінкових та комунікативних

навичок, що забезпечують ефективне включення дитини в різні соціально-психологічні ситуації спілкування.

У багатьох сім'ях у дітей розвиваються поведінкові тенденції, вже до моменту вступу до школи, які можуть базуватися на нормах, які не відповідають правилам та вимогам, прийнятих самою школою. Такий конфлікт може призвести до суперечливого типу соціального розвитку дитини молодшого шкільного віку та спричиняє виникнення проблем у шкільному житті [32,с.174].

Рівень відхилення поведінки дитини від норми може бути досить значним, проте він змінюється залежно від культурних, економічних, соціальних умов впливу на життя дитини. Шляхом емпіричного дослідження було доведено, що у дітей молодшого шкільного віку, які проживають у сільській місцевості, найменш розвинутою є інтерактивна сфера (сфера міжособистісних взаємодій), що є наслідком труднощів, пов'язаних із виокремленням та свідомими не розумінням позиції партнерів по взаємодії. Проте під час належно організованого навчального процесу ця проблема компенсується протягом 3 років навчання. У більшості дітей, які проживають у місті, особливо в центральних районах, порушена система самооцінки та оцінки навколишніх людей. Оцінюючи себе дуже високо (я хороший чи дуже хороший), що є нормальним для шестирічного віку, оцінки інших людей набагато нижчі (інші діти хороші, але не дуже хороші) [28,с.415]. Очевидно, що така ситуація передбачає появу певних труднощів для вчителя на початкових етапах навчання. Проте шляхом засвоєння раціональної організації контрольних-оцінних дій та відносин ця ситуація повністю виправляється.

Таким чином, відхилення від норми можуть бути як індивідуальними, так і стабільно-груповими, і навіть масовими. На основі виявлення відхилень мають створюватись програми психолого-педагогічного впливу

на дану сферу психічного розвитку. У деяких випадках досвідчені вчителі намагаються зробити це самостійно, використовуючи ресурси власного досвіду та виключно педагогічні засоби. Але найчастіше необхідно трансформувати сам навчальний процес або залучити експертів до корекції психічного розвитку дітей [16,с.25].

Тому необхідно чітко розмежовувати процеси соціального розвитку дитини молодшого шкільного віку, характеристики соціальних норм, що визначають правила та зразки соціально бажаної та відповідної поведінки та приватні групові норми, які формуються в соціально-психологічній групі та регулюють поведінку дитини.

Соціальний розвиток дитини молодшого шкільного віку можна оцінювати за різними показниками, які безпосередньо залежать від конкретних проблем, з якими може стикатися педагог або психолог [17,с.293]. Але найпоширенішими і, отже, тими, що дозволяють вирішити найширший спектр практичних завдань, є наведені далі 5 параметрів.

1. Соціальні знання, що виражають ступінь розуміння дитиною середовища у якому вона знаходиться(соціальне середовище, часова орієнтація, середовище існування, політична, географічна, економічна спрямованість тощо)

Ступінь орієнтації учня у світі включає знання, якими він має оволодіти у певний період свого життя. Дитина отримує ці знання по-різному: у будь-якій практичній діяльності існує когнітивний бік, саме завдяки якому і отримується інформація про певну діяльність, про об'єкти та явища, що оточують дитину [18,с.115]. Пізнавальні захоплення у дітей молодшого шкільного віку з'являються доволі таки рано, вони задовольняються різноманітними, доступними їм способами, завдяки цьому учні приходять до школи з широким спектром різної інформації, яку отримують у процесі пізнання світу. Слід зауважити, що вже отриманні

знання ще не систематизовані, скоріше фрагментарні, оскільки дитина стикається з ними не в науці, а в логіці життя.

2. Словесна сфера, що виявляє здатність дітей молодшого шкільного віку до самостійної діяльності в галузі мовлення (володіння різноманітними формами мови, дотримання форм етикету спілкування з оточуючими, здатність вести діалог тощо).

Для дітей, які ходять до школи, особливо важливою є здатність до активного спілкування з оточуючими. Власне, це стосується розвитку у дітей словесних здібностей, рівень розвитку яких багато в чому визначає успішність засвоєння різних знань дітьми. Крім того, сама сучасна структура навчання дітей молодшого шкільного віку спрямовує нашу увагу на те, що у учнів сформовані здібності до різних типів мовленнєвих та комунікативних навичок [15,с.159].

Ці здібності передбачають розвиток словникового запасу, багатство мови, оволодіння необхідними формами мовлення, здатність розуміти зміст чужої мови, вміння вступати та вести діалог, свободу слова, знання етикету тощо.

3. Інтерактивна сфера – це сфера безпосереднього спілкування та взаємодії дітей. Спілкування має важливе значення для повноцінного психічного розвитку дітей. Відомо, що розвиток психіки дитини зазвичай відбувається через соціальну спадковість, привласнення соціального досвіду. Спілкування означає взаємодію двох (або більше) людей, що спрямовується на координацію та об'єднання зусиль, усіх хто спілкується, для побудови взаєностосунків та досягнення спільного результату [21,с.392].

Для глибокого розуміння психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку розглянемо основну залежність ситуації розвитку, а саме: взаємозв'язок вимог та очікувань, що надходять від

соціального середовища, в якому дитина займає певне місце (соціальна ситуація), з можливими потребами та мотивами. які має учень(внутрішня позиція). З цих відносин народжуються нові мотиви, потреби, захоплення дитини.

4. Сфера оцінки та самооцінки, яка визначається специфікою відносин із собою та іншими людьми (глобальна самооцінка та самооцінка за власними показниками, глобальна оцінка однолітків, можливість порівняння себе та однолітків).

Самооцінка дитини молодшого шкільного віку – це особливий рівень розвитку самосвідомості дитини, основний зміст якого полягає в усвідомленні учнем себе як особистості, своїх дій та поведінки, мотивів та цілей, взаємин з іншими людьми та собою [14,с.374]. Важливу роль у формуванні особистості дитини відіграє оціночне ставлення як здатність об'єктивно оцінювати власні сили та вміння, критично підходити до себе, «узгоджувати» свої сили із завданнями оточення і, нарешті, здатність ставити перед собою чіткі завдання. В першу чергу самооцінка виконує регуляторну функцію. Ефективність навчальної діяльності учнів залежить не тільки від системи добре засвоєних знань та рівня оволодіння прийомами розумової діяльності, а й від самооцінки дитини. Між проведенням навчальної діяльності та особистісним розвитком існує тісний взаємозв'язок.

Для нормального входження в шкільне життя дитині потрібна нова самооцінка та нова самосвідомість. Тільки тоді, коли дитина може порівняти себе з іншими дітьми в подібних ситуаціях, вона може надати адекватну оцінку своїм діям. Формування адекватності оцінюючих та самооцінюючих стосунків є найважливішим елементом розвитку особистості. Сама шкільна ситуація, і зокрема оціночна діяльність вчителів, є провідним фактором у цьому процесі [27,с.93].

Таким чином, поява адекватної та об'єктивної самооцінки свідчить про значний прогрес у розвитку самосвідомості дитини і може бути показником не лише готовності до школи, а й до повноцінного переходу до загального шкільного способу життя.

5. Мотиваційна сфера, яка виявляє рівень усвідомлення готовності дитини до шкільного життя, відіграє нову роль, веде до появи нових видів діяльності у конкретних формах спілкування.

У широкій інтерпретації мотиви – це те, що спонукає людину до рішучих дій, саме цим вона керується. У сучасній психології термін "мотив" використовується для опису різних явищ та станів, що викликають активність особистості [30,с.48].

Потреби та інтереси дитини, спонукання та почуття, погляди та ідеали можуть виступати як мотиви. Мотивація – це сукупність мотивів поведінки та діяльності.

На мотивацію молодших школярів суттєво впливають соціальні мотиви:

- пов'язані з інтересом дітей до світу дорослих із бажанням бути схожими на них;
- пов'язані із встановленням та підтримкою позитивних стосунків з дорослими в сім'ї та школі;
- самоствердження, особисті досягнення;
- конкурентні (перемагай, будь найкращим).

Майже всі ці мотиви демонструють необхідність дітей як у визнанні, так і у схваленні під час спілкування [34,с.148]. Саме ці мотиви роблять дитину залежною від оцінки їх діяльності вчителями та батьками, що викликає готовність задовольнити їхні запити. Мотив встановлення та підтримання позитивних стосунків є однією з головних детермінант соціального розвитку дитини. Важливість цього мотиву для позитивного

розвитку особистості величезна – він спрямовує дітей до пізнання того, що найважливіше в культурі, до якої належить особистість.

Широкі соціальні мотиви в шкільному віці мають велике значення. Дитячий садок та сім'я формують у дитини певне соціальне ставлення. Вона розуміє, що необхідно добре вчитися і закінчувати школу, що їй потрібні знання на майбутнє. Вона хоче бути культурною та розвивальною, намагаючись відповідати очікуванням вчителів та батьків. Таке соціальне ставлення дуже важливо для успішного навчання [37,с.73].

Забезпечення соціального розвитку дітей за цими мотивами з метою надання можливості сучасній школі досягти нового рівня задоволення соціальних потреб – є головною метою сучасної системи освіти.

Вже в початковій школі необхідно почали виправляти несприятливі аспекти поведінки учня, що впливають на соціальний розвиток. У зв'язку з цим особливе значення має здатність будувати прогноз розвитку, особливо соціального, при переході дітей від початкової до середньої школи.

Нова соціальна роль дитини, яка призводить до появи нових обов'язків, безумовно, впливає на стосунки з однолітками, а також з вчителями. Спочатку дитину цікавить лише навчання, вона майже не контактує зі своїми однолітками, тому на якусь мить відчуває себе незнайомцем у новій обстановці, незважаючи на те, що нещодавно в дитячому садку вона постійно спілкувалася [41,с.267]. Відносини молодших школярів зі своїми однолітками базуються більше на моральних нормах «дорослих», а точніше: вони враховують успішність у навчанні, відповідність вимогам батьків та вчителів. Характерною особливістю стосунків молодших школярів є те, що дружба, як правило, базується на зближенні за певними життєвими обставинами, а також випадковими інтересами.

Соціальна ситуація розвитку молодшого школяра пов'язана з особливостями шкільної освіти [22,с.371]. Для того, щоб зрозуміти труднощі переходу до шкільного життя, важливо врахувати різницю між шкільними заняттями та заняттями з дітьми вдома чи в дитячому садку. Є кілька відмінностей:

1) більш суворий спосіб життя. Необхідно вставати рано, починати працювати над мовленням, нічого не псувати у класі, не гратися іграшками на уроках тощо;

2) більш офіційний стиль стосунків. Учитель діє як викладач, суворо дотримуючись правил, перевіряючи всі дії учнів. Звичайно, доброта, посмішка та заохочення вчителя зближують його з дітьми;

3) у школі особлива увага приділяється способу роботи, поважається свідоме виконання роботи в установленому порядку. Дитина давно навчилась сидіти та стояти, але школа показує, як сидіти за партою, як стояти коли вчитель вітається, як тримати олівець, вставати з-за парти. Дітям легше звикнути до тих вимог, за якими вони дотримуються порядку вдома: порядок у особистих речах, порядок в одязі, порядок під час прибирання, належна поведінка. Але, мабуть, найбільша складність у навчанні полягає в тому, що воно вимагає теоретичного мислення та інтересу до теоретичних знань [17,с.58].

Шкільне життя тісно пов'язане з особистістю вчителя. Його позиція по відношенню до учнів діаметрально відрізняється від позиції батьків та вихователів дитячих садків, які також частково виконували функції батьків. Відносини між учнями та вчителями формуються лише через процес навчання, який чітко регулюється організацією шкільного життя, а значить, вони є більш фактичними та стриманими. Завдання вчителя – допомогти дитині якомога швидше з перших днів навчання в школі інтегруватися в шкільне життя [27,с.172].

Виходячи з вищесказаного, ми робимо висновок, що молодший шкільний вік – це період інтенсивного розумового та особистісного розвитку. Початок шкільного процесу передбачає кардинальну зміну напрямку життя дитини. Це абсолютно невідома соціальна ситуація розвитку особистості. Початок шкільного життя пов'язаний зі зміною діяльності: місце гри займає – навчання. Навчальна діяльність виводить дитину на новий рівень по відношенню до дорослих та однолітків, змінює її самооцінку та сімейні взаємовідношення. У дітей молодшого шкільного віку психічна саморегуляція починає змінюватися з мимовільної на свідомо добровільну. Вступ дитини до школи означає не лише зміну змісту діяльності, але й початок принципово нової, відмінної від сімейної, взаємодії з іншими людьми. Життя школи, як організації, та тих людей, які є її безпосередніми членами, регулюється системою норм та правил. Нова соціальна роль дитини, яка призводить до появи нових обов'язків, безумовно, впливає на стосунки з однолітками, а також з вчителями. Спочатку дитину цікавить лише навчання, вона майже не контактує зі своїми однолітками, тому на якусь мить відчуває себе незнайомцем у новій обстановці, незважаючи на те, що нещодавно в дитячому садку вона постійно спілкувалася. Навчальна діяльність цього періоду створює умови для переходу молодшого школяра до підліткового віку.

1.3. Соціально-психологічні детермінанти гендерних відносин

Гендерна взаємодія є важливою особливістю соціальних відносин, діяльності дітей молодшого шкільного віку, яка нерозривно пов'язана із загальним психологічним розвитком дитини, показниками психічного здоров'я, умовами єдності особистісних проявів.

Ранній шкільний вік, що визначається як препубертатна фаза розвитку дитини (від 7 до 13 років), характеризується формуванням стереотипів та набуттям навичок поведінки, пов'язаних із гендерною роллю (війна, ляльки), інтенсивною статевою соціалізацією дитини та розвитком гендерних відносин [2,с.140]. На цій фазі розвитку дитини відбувається вибір гендерної ролі, яка найбільше відповідає психофізіологічним характеристикам дитини, зрештою саме на цьому етапі вона починає розуміти гендерну незворотність, посилення гендерної диференціації та поглядів. При вступі до школи з'являються нові зразки для наслідування та зростає роль спілкування з однолітками [4,с.27].

Про гендерну роль самоідентифікації дітей у процесі соціалізації свідчать такі поведінкові прояви:

- підбір ігор та іграшок;
- ігрові рольові уподобання;
- вибір середовища спілкування;
- підбір видів діяльності;
- ставлення до своєї зовнішності;
- фантазії та мрії;
- рівень задоволеності соціальною роллю;
- стиль поведінки

У цей період тестується спілкування з однолітками, покращуються і розходяться емоційні реакції, формується характер, що і є початком формування гендерних відносин. У спілкуванні з однолітками, і насамперед у гендерних рольових іграх, що вимагають від дітей грати ролі (батько, мати тощо), обрана гендерна роль перевіряється та консолідується, відображаючи різні аспекти міжособистісних стосунків, включаючи гендер. Цьому етапу формування гендерних відносин характерний поділ колективу та протистояння за статевою ознакою. Завдяки цьому

антагонізму вимоги до мужності або жіночності зростають, а компроміси при виборі сексуальної ролі майже повністю усуваються. Також типовою ознакою є стихійна сегрегація (створення одностатевих компаній), що сприяє усвідомленню гендерних відмінностей [29,с.306]. Група однолітків допомагає зрозуміти інформацію, пов'язану зі статтю, яку батьки опускають.

У процесі формування гендерних відносин важлива роль відводиться батькам, і в цей період вони все ще є предметом наслідування, зразком жіночності та мужності. Правильна поведінка батьків визначає відповідну гендерну роль у дитини [44,с.30].

У молодшому шкільному віці гендерні відмінності проявляються в академічному та поведінковому успіху. Узагальнені дані показують, що хлопцям важче адаптуватися до школи, ніж дівчатам. Дівчата більш старанні, вони краще вчаться. У класі хлопці більш рішучі, вони частіше піднімають руку, не боячись помилитися у відповіді. Незважаючи на стрімкий розвиток статі в освіті, вчителі навряд чи враховують особливості та вікові зміни хлопчиків та дівчаток у своїй практиці.

Аналіз наукової літератури та психологічних досліджень показав, що більшість вчителів не мають єдиного бачення змісту та підходу до дітей на основі статі. Саме гендерна освіта для дітей молодшого шкільного віку допоможе уникнути руйнівного визнання ролі, гендерних та вікових криз, а також буде сприяти формуванню гендерних відносин. Адже в шкільні роки з'являються перші установки, ціннісні орієнтації, зміст і структура мотиваційної сфери, гендерна самосвідомість, сімейні цінності, гендерні відносини, які впливають на все життя жінок і чоловіків. Впевненість учнів у собі, цілісність переживань, стійкість цінностей, ефективність спілкування з людьми, ділові та сімейні відносини залежать від

своєчасності та повноти процесу виховання культури гендерних відносин учнів початкових класів [10,с.82].

Існує багато факторів формування гендерних відносин, першим з яких є сім'я, система впливу батьків на дитину та стиль сімейного виховання. На гендерний розвиток та гендерну самореалізацію суттєво впливають гендерні стереотипи та цінності батьків, їх життєві сценарії та характер стосунків у шлюбі та між батьками з дітьми. Звичайно, з усіх сфер соціального життя людини сім'я є соціальним інститутом, в якому найбільш чітко проглядається суть стосунків між статями. Не буде перебільшенням сказати, що сім'я є гендерним хрестоносцем. Формування гендерних ролей дітей та розвиток їх гендерної ідентичності залежить від системи гендерних відносин у сім'ї, гендерні стереотипи якої домінують у системі уявлень дитини про чоловічі та жіночі функції та ролі [19,с.254-256]. Гендерні ролі батьків – це перший приклад гендерної поведінки дітей, які часто будують власну гендерну ідентичність відповідно до життєвих моделей батьків. Іноді життєві сценарії дітей повторюють сценарії батьків, оскільки дитина вже в ранньому дитинстві вирішив: «Я буду як батько (або як мати)». Діти зазвичай імітують ставлення батьків один до одного, формуючи стиль відносин з протилежною статтю.

Якщо досвід гендерних відносин батьків обмежений або недостатній (наприклад, у неповній сім'ї або якщо дитина виховується без батьків), це призводить до появи проблем у статевому розвитку дитини. Такі діти часто не мають повноцінного досвіду статевої відносин, що може впливати на формування гендерних ролей та гендерної ідентичності, викликати проблеми у створенні власної сім'ї в майбутньому та вихованні дітей. З іншого боку, навіть у цілих сім'ях існує багато проблем, які негативно впливають на статево соціалізацію дітей. Авторитарна освіта, насильство та жорстокість у сім'ї призводять до багатьох викривлень у гендерному

розвитку, створюючи гендерні ролі, що підсилюють соціальні гендерні стереотипи, гендерну нерівність та інші викривлення гендерної структури в суспільстві [33].

Гендерна роль у процесах соціалізації жінок та чоловіків має багато відмінностей. Для жінок, згідно з історично усталеними патріархальними стереотипами, які продовжують існувати, незважаючи на соціальний прогрес, акцент робиться на сім'ї та сімейних цінностях, домогосподарстві тощо та соціальній активності. Недарма кажуть, що "для жінки сім'я – це інша робота, а для чоловіка робота – це інша сім'я". Відповідно до цього розрізнення, вдалий та своєчасний шлюб вважається важливою умовою самореалізації жінки. Жінку, яка не створила сім'ю, в суспільній думці вважають невдахою, її називають "старою дівою", чоловік в цій же ролі вважається – «щасливчиком» .

Такі стереотипи впливають на розум дитини, яка тільки починає подорожувати у суспільному житті та лише пізнає особливості гендерних відносин [25,с.11-12]. Тому дівчата часто ростуть з переконанням, що вони не зможуть бути такими цінними професіоналами, як чоловіки, що впливає на самооцінку і певною мірою "виправдовує" той факт, що серед жінок дуже мало керівних ролей. Згідно з деякими дослідженнями, дівчата в школі мають нижчі оцінки з математики, ніж хлопці, не тому, що вони мають нижчі математичні навички, а тому, що вони мають низьку самооцінку в цій галузі та стикаються з відповідними очікуваннями вчителя. З огляду на те, що існують цілком реальні соціальні та економічні умови, які підтримують цю асиметрію, очевидно, що існують серйозні соціальні проблеми, пов'язані із соціально-психологічним аспектом та самореалізацією жіночих ролей [11,с.28]. Ці виклики породили низку феміністичних рухів, спрямованих на подолання цих труднощів.

Хлопчик також стикається з багатьма проблемами в процесі розвитку статі, найбільше пов'язаними з визнанням однолітків, лідерством, конкуренцією тощо. Якщо для дівчинки проблема лідерства полягає в тому, що з точки зору соціальних стереотипів вона не повинна до цього прагнути, то для хлопчика – навпаки. Громадська думка змушує хлопчика розглядати лідерство як невід'ємну цінність його життя. Людина, яка не талановита в галузі лідерства, за тією ж громадською думкою, вважається менш компетентною, ніж людина з високим соціальним статусом. Ця ідея часто тисне на розум, змушуючи відмовитись від виклику на користь підвищення рангу впливу [26,с.111]. Для хлопчика готовність пристосуватися до мужності (крім влади, потреба бути сильним, мужнім, компетентним, емоційно стриманим тощо) є не стільки внутрішньою потребою, скільки соціальною нормою, а якщо ні, то більш критичною, ніж для дівчат. У сфері гендерних відносин чоловік має конкретні вимоги, такі як завжди виявляти потенціал та ініціативу(для порівняння – жінки навряд чи мають такі проблеми). В результаті всіх цих проблем – безліч стресових ситуацій, в яких опиняється людина, внутрішні конфлікти, неврози, проблеми зі здоров'ям та багато іншого [3,с.293-294].

Недотримання соціальних норм щодо гендерних ролей та відповідних цінностей породжує багато суперечностей у сфері гендерних відносин, гендерної ідентичності та соціальних очікувань. Такі суперечності проявляються у різних конфліктах між жінками та чоловіками. Гендерно-рольовий конфлікт найчастіше виникає як протиріччя між соціальними стереотипами щодо гендерних ролей (тобто традиційних уявлень про гендерні ролі) та реальними потребами людини. Наприклад, існує стереотип, що чоловіки повинні бути низько емоційними і боротися зі своїми емоційними проблемами Відчуваючи тиск цього та

інших стереотипів, людина постійно перебуває в стані гендерно-рольового стресу [31,с.48-49].

Отже, ранній шкільний вік, що визначається як препубертатна фаза розвитку дитини (від 7 до 13 років), характеризується формуванням стереотипів та набуттям навичок поведінки, пов'язаних із гендерною роллю (війна, ляльки), інтенсивною статевою соціалізацією дитини та розвитком гендерних відносин. У цей період тестується спілкування з однолітками, покращуються і розходяться емоційні реакції, формується характер, що і є початком формування гендерних відносин. У спілкуванні з однолітками, і насамперед у гендерних рольових іграх, що вимагають від дітей грати ролі (батько, мати тощо), обрана гендерна роль перевіряється та консолідується, відображаючи різні аспекти міжособистісних стосунків, включаючи гендер. У молодшому шкільному віці гендерні відмінності проявляються в академічному та поведінковому успіху. Узагальнені дані показують, що хлопцям важче адаптуватися до школи, ніж дівчатам. Окрім сім'ї, специфіка гендерних відносин впливає на багато інших офіційних та неформальних систем державної освіти, особливо шкільної, що має велике значення для гендерного розвитку. Залежно від того які гендерно-рольові якості прищеплює школа молодому поколінню, формуються конкретні гендерні ролі, гендерні сценарії чи інші моделі гендерних відносин.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

2.1. Обґрунтування вибору та характеристика методик виявлення рівня сформованості гендерних відносин

Оптимізація становлення особистості молодшого школяра, адекватна гендерна соціалізація передбачають проведення спеціальної роботи, яка включає діагностичний й корекційний компоненти. Психодіагностика допоможе вчителям та батькам визначити рівень сформованості гендерних відносин дітей молодшого шкільного віку, а отже – оптимізувати гендерне виховання дитини. Оскільки гендерні стереотипи формуються в соціумі, важливим є визначення особливостей гендерної ідентичності дорослих, які оточують дитину. Для виявлення особливостей впливу гендерних стереотипів на процесу розвитку особистості в молодшому шкільному віці доцільно використовувати комплекс діагностичного інструментарію [19]:

1. Вербальний асоціативний експеримент.

Експеримент проводять в індивідуальному порядку. Бажано до його початку організувати тренування дітей, щоб спростити для них процес вироблення асоціацій. Після того, як вони зрозуміють суть роботи, можна пропонувати слова-стимули, реєструючи асоціації і спонтанні висловлювання.

Інструкція дитині: Подумай і назви слова, пов'язані зі словом...

Слова-стимули: «мама», «тато», «хлопчик», «дівчинка», «чоловік», «жінка» та ін..

Опрацювання результатів здійснюють за допомогою контент-аналізу: виокремлюються категорії контент аналізу, підраховується частота їх використання, інтерпретуються отримані дані [10,с.24-26].

2. Асоціативний експеримент із картинками (за В.А. Абраменковою).

Дітям пропонують картинки, які мають фемінне (каструля, коляска, сукня) і маскулінне (молоток, машина, прилад) та гендерно-нейтральне (книга, дерево, стіл) забарвлення і просять класифікувати їх на «мамині» і «татові».

Інструкція дитині: Поглянь на картинки. Поклади праворуч мамині картинки, ліворуч – татові. Якщо картинка не підходить ні мамі, ні татові або підходять обом, їх необхідно покласти у третю стопку.

Опрацювання результатів. Підраховують кількість зображень у кожній групі та їх зміст [29].

3. Опитування. Дитина усно або письмово відповідає на запропоновані запитання. Це завдання проводять письмово в класі.

Інструкція дітям: Подумайте і напишіть на одній стороні аркуша, якими мають бути дівчатка, на іншій – хлопчики. Правильних і неправильних відповідей тут немає. Зверху зазначте свою стать (хлопчик чи дівчинка), ім'я писати необов'язково.

Опрацювання результатів проводять за допомогою контент-аналізу: виокремлюються категорії контент аналізу, підраховується частота їх використання, інтерпретуються отримані дані. Аналізують уявлення хлопчиків і дівчаток про свою і протилежну стать. Створюють груповий портрет хлопчика і дівчинки., визначають риси, які вони мають згідно з уявленнями учнів молодших класів. У портреті виявляють стереотипні характеристики маскулінності-фемінності, з'ясовуючи причини такого бачення.

4. Спостереження на уроці. Фіксують і аналізують прояв активності хлопчиками і дівчатками, системи заохочень і покарань учителя, його реакції на дії хлопчиків і дівчаток. Оцінюють кожний вид діяльності та показники поведінки. Дані заносять у протокол.

Опрацювання результатів. Підраховують наявність і відсутність реєстрованих ознак (у відсотках) у хлопчиків і у дівчаток. Дані інтерпретують (наявність і відсутність відмінностей), аналізують причини такої поведінки дітей.

5. Статичний малюнок. Школярам пропонується намалювати хлопчика і дівчинку.

Інструкція дітям: намалюйте на одній стороні аркуша дівчинку, на іншій – хлопчика. Назвіть їх. Зверху на аркуші вкажіть свої стать і вік.

Опрацювання результатів. Фіксують і аналізують вираженість статево-рольових характеристик, особливостей зовнішнього вигляду і атрибутів мужності-жіночності (зачіска, зріст, статура, одяг та ін.). Виявляють рівень стереотипізованості образів хлопчика і дівчинки, уявлень про свою і протилежну стать [25].

6. Динамічний малюнок. Школярам пропонують намалювати хлопчика і дівчинку в процесі будь-якої діяльності.

Опрацювання результатів. Фіксують і аналізують вираженість статево-рольових ознак, характер діяльності та особливості взаємодії між персонажами. Для визначення характеру діяльності використовують такі категорії: вид діяльності (трудова, ігрова, навчальна, розважальна), рівень активності, наявність інших персонажів і рівень взаємодії з ними, маскуліність-фемінність видів діяльності та ін. [23].

7. Проективний тест «Малюнок людини». Тест у даній модифікації орієнтований на діагностику статево-рольової ідентифікації дітей. Аналіз малюнків – дуже багате і економічне за часом джерело інформації про

особистість випробуваного. С. Леві вважає, що використання даної техніки для оцінки особистості дитини є виправданою психолого-педагогічною практикою. Експерименти проведені з використанням означеної методики такими практичними психологами, як К. Маховер, М. Крим, Г. Цукер, Д. Векслер, Е. Толлер, Б. Томлісон, в цілому показали, що використання цієї методики з досліджуваними дітьми надає реальну інформацію [29].

Основна процедура складається з того, що досліджуваному даються олівець і стандартний аркуш паперу. Інструкція: «Намалюй, будь ласка, людину». Відповідаючи на всі питання типу «Яким повинен бути малюнок, людина?», експериментатор повинен обмежитися загальними твердженнями, наприклад, «Малюй як вмієш і що хочеш». Коли випробуваний намалює фігуру якої-небудь статі, експериментатор говорить: «Намалюй, будь ласка, фігуру протилежної статі». Після закінчення діагностики необхідно подякувати дитину за активну участь. Критерії оцінювання малюнка наведені у додатках (додаток А). Ефективне застосування даної техніки залежить від емоційного контакту з досліджуваним.

8. Опитувальник «Ідентифікація дітей з батьками» А.І. Захарова складається з десяти питань. За допомогою перших п'яти діагностується компетентність і престижність батьків у сприйнятті дитини, решта питань спрямовані на виявлення особливостей емоційних стосунків із батьками. Текст опитувальника наведений у додатках (додаток Б).

9. Діагностика психологічної статі особистості С. Бем (адаптований варіант) для дорослих.

Опитувальник орієнтований на діагностику особистісних рис та заснований на техніці контрольного списку прикметників. У дослідженні впливу гендерних стереотипів на особистісний розвиток дитини доцільно використовувати для дорослих, які сприяють формуванню гендерних

стереотипів. В опитувальнику маскулінність та фемінність розглядаються як незалежні величини. С.Бем дотримується ідеї про те, що основою маскулінності є інструментальна орієнтація, а фемінності – експресивна. Маскулінність передбачає агресивність, асертивність, домінантність, емоційну холодність, високу самооцінку, впевненість, жорстокість, раціональність, енергійність, відвертість, індивідуалізм тощо. Фемінність концептуалізується на експресивності, тобто на емоційності, прийнятті інших, емпатії. Методика орієнтована на соціогенний рівень, оскільки діагностує статево-рольову «Я»-концепцію людини. Процедура тестування за опитувальником С.Бем побудована на прямому само оцінюванні людини, виражених в неї маскулінних, ремінних та андрогенних і недиференційованих. Тест складається із 60 характеристик рис, наявність чи відсутність яких у себе повинен визначити досліджуваний [9]. Текст опитувальника надається в додатках (Додаток В).

Обробка та інтерпретація результатів полягає у підрахунку балів за наступними шкалами:

1. Шкала маскулінності.
2. Шкала фемінності.
3. Шкала андрогінії.
4. Шкала статево-нейтральних рис.

Таким чином, для діагностики впливу гендерних стереотипів на процес становлення особистості використовують експериментальні методи і спостереження, а також проєктивні та вербально-комунікативні методики. Для дослідження гендерних стереотипів і сформованості гендерної ідентичності молодших школярів використовують асоціативний експеримент, опитування, спостереження за діяльністю дітей в різних умовах, проєктивні методи (статичний та динамічний малюнки дітей, малюнок людини). Використання комплексу методик надасть можливість

максимально повно дослідити особливості гендерної соціалізації молодшого школяра.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів. Методи оптимізації гендерного виховання дитини молодшого шкільного віку

Оптимізація становлення особистості молодшого школяра, адекватна гендерна соціалізація передбачають проведення спеціальної роботи, яка включає діагностичний й корекційний компоненти. Психодіагностика допоможе батькам, вихователям, вчителям пізнати динаміку формування ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, як до представників певної статі, оптимізувати процес психосексуального розвитку, допомогти вирости нашим дітям психологічно здоровими та гармонійними особистостями. Оскільки гендерні стереотипи формуються в соціумі, важливим є визначення особливостей гендерної ідентичності дорослих, які оточують дитину. Для виявлення особливостей впливу гендерних стереотипів на процесу розвитку особистості в молодшому шкільному віці доцільно використовувати комплекс діагностичного інструментарію.

Дослідження особливостей гендерної ідентифікації дітей молодшого шкільного віку проводилось на базі Херсонського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – спеціалізована школа з поглибленим вивченням англійської мови І ступеня-гімназія» № 56 Херсонської міської ради, в 2-Б класі. Обстеження проводилося в період з 14.09.2020 по 23.10.2020 року. Загальна кількість досліджуваних – 14 осіб, з яких 10 хлопчиків і 4 дівчинки, середній вік у групі – 6,2 років. Віковий діапазон у вибірці склав один рік: найстаршому респонденту - 7 років, наймолодшому - 6 роки.

В процесі виконання магістерського дослідження для оптимізації гендерного розвитку нами було впроваджено комплекс різноманітних ігор, вправ, елементи тренінгових занять. Після чого була проведена контрольна діагностика, результати якої представлені в таблиці 2.1

Таблиця 2.1.

Порівняльні результати констатувальної та контрольної діагностики

№	вік	стать	Малюнок людини								Опитувальник					
			I ф		II ф		Ф		М		I		К		Е	
			1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
1	7	ч	ч	ч	ж	ж	-	-	+	+	ад	ад	5	5	5	5
2	6	ч	ж	ч	ч	ж	+	-	+	+	амб	ад	4	5	5	5
3	6	ч	ч	ч	ж	ж	+	-	-	+	н	амб	5	5	5	5
4	6	ч	ж	ч	-	ч	+	+	+	+	ад	ад	4	4	3	4
5	6	ч	ж	ж	ч	ч	+	-	+	+	амб	ад	5	5	4	5
6	6	ч	ж	ч	ч	ж	+	-	+	+	амб	амб	3	4	3	4
7	6	ж	ж	ж	ч	ч	+	+	+	-	амб	амб	4	4	5	5
8	6	ж	ч	ж	ж	ч	-	+	+	-	н	амб	5	5	3	4
9	7	ч	ж	ч	ч	ж	-	-	+	+	ад	ад	4	5	4	5
10	6	ч	ч	ч	ж	ж	+	-	+	+	н	амб	3	4	4	5
11	6	ж	ж	ж	-	ч	+	+	-	-	ад	ад	5	5	5	5
12	7	ж	ч	ж	ж	ч	+	+	-	+	н	амб	2	3	2	3
13	6	ч	ч	ч	ж	ж	-	-	+	+	ад	ад	5	5	4	5
14	6	ч	ч	ч	ж	ж	+	-	+	+	амб	ад	3	4	4	5
X	6,2		7	5	7	8	9	5	11	11			4	4,5	4	4,6

ч – чоловіча стать;

ж – жіноча стать;

1 ф – перша намальована фігура;

2 ф – друга намальована фігура;

ф – фемінні риси;

м – маскулінні риси;

і – тип гендерної ідентифікації;

ад. – адекватний;

- амб. – амбівалентний;
- н. – неадекватний;
- К – оцінка компетентності батьків;
- Е – емоційне ставлення до батьків.
- 1 – констатувальна діагностика;
- 2 – контрольна діагностика.

Результати контрольної діагностики свідчать, що підвищився відсоток дітей, які продемонстрували сформованість гендерного образу – 57,1%, серед дітей відсутні такі, у яких несформований гендерний образ. 42,9% досліджуваних продемонстрували амбівалентні показники, які свідчать, про те, що процес гендерної ідентифікації у них ще триває. Отримані результати відповідають віковим нормативам.

Таким чином, слід зауважити, що школа і сім'я – головні сили виховного процесу. Допмагаючи і доповнюючи одна одну, вони створюють систему, яка повинна діяти цілеспрямовано і послідовно. Для налагодження тісних контактів із батьками доцільно використовувати нетрадиційні форми спілкування.

Для оптимізації процесу гендерного виховання дитини молодшого шкільного віку ми використовували систему таких заходів:

- бесіди і лекції для батьків;
- виставка науково-популярної літератури з питань гендерного виховання у шкільній бібліотеці, презентація її батькам;
- бесіди з учнями та батьками у форматі «запитання-відповідь» (окремі);
- тренінгові вправи (приклади наведено у Додатку Г).

У процесі опанування основ психологічних знань з гендерного виховання, педагоги і батьки набувають навичок спілкування з дітьми,

навчаються спокійно обговорювати з дітьми питання статі та статевих стосунків.

У процесі аналізу способів роботи з дорослими учасниками навчально-виховного процесу нами було проаналізовано міні-тренінг для вчителів «Гендерні особливості взаєморозуміння» (Н. Городнової). Тренінг присвячений розширенню усвідомлення «Я»-образу, формуванню знань про гендерні особливості взаєморозуміння в системі «вчитель-учень», вивченню власних гендерних особливостей поведінки у конфліктних ситуаціях, осмисленню гендерних стереотипів та гендерних ролей, прийняттю власної гендерної ідентичності та створенню позитивного ставлення до інших, формуванню андрогенного типу поведінки як найефективнішого в сучасних умовах, розробці гендерної стратегії взаєморозуміння своєї діяльності [30, с.4-9]. Тренінг дає можливість реалізувати гендерний підхід в роботі з учнями та батьками.

Співпрацю школи та сім'ї щодо гендерного виховання та психосоціального розвитку дітей слід розглядати як спільну мету, що зумовлена особистісними потребами і мотивами, та спрямовану на досягнення гармонійного розвитку дівчаток і хлопчиків. Успіх цієї роботи цілком залежить від правильного розуміння її мети і завдань, поінформованості в загальних питаннях виховання, врахування гендерних та вікових особливостей молодших школярів, їхніх інтересів, вміння використовувати засоби масової інформації: інтернет, телебачення, кіно, книги, театр. Гендерний розвиток багато в чому визначає перспективи особистісного та сімейного благополуччя майбутніх чоловіків і жінок.

Отже, гендерне виховання являє собою процес, спрямований на вироблення рис та установок особистості, які визначають корисне для суспільства ставлення до людини протилежної статі. Для гендерного виховання доцільно використовувати арсенал різноманітних методів,

здатних зацікавити учнів, серед яких як інформаційно-рецептивні, так і ті, що активізують думку, спонукають до роздумів, що поліпшує розуміння і засвоєння інформації. Гендерна соціалізація є цілісним процесом управління анатомо-фізіологічним, соціальним, психічним розвитком особистості на різних етапах онтогенезу дитини, що вимагає відповідні знань вчителя, психолога, соціального педагога і батьків.

Найголовнішими завданнями гендерного розвитку та соціалізації молодших школярів повинні стати: пропаганда зразків чоловічої та жіночої поведінки, сфер їхньої реалізації; визначення відмінностей у світосприйнятті, у розвитку інтересів; ознайомленні учнів з основами гендерної культури, з ідеями партнерства та гендерної рівності; розвитку андрогенної моделі поведінки хлопчиків та дівчаток як найбільш ефективною в сучасних умовах; активізувати участь дівчаток і хлопчиків у реалізації власних здібностей на всіх рівнях освітнього простору; роз'яснення про основні гендерні характеристики особистості, які є складовими «Я»-концепції.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних джерел та емпіричних досліджень проблеми впливу гендерних стереотипів на особистісний розвиток молодших школярів дозволив зробити наступні висновки:

1. Отже, розвиток молодших школярів – це дуже складний і суперечливий процес. У цьому віці дитина зобов'язана розуміти багато речей, і саме тому вона повинна використовувати кожен день свого життя для розвитку. Під час розвитку можна помітити дисгармонію у фізичному та нейропсихологічному розвитку дитини молодшого шкільного віку, що у великій мірі впливає на тимчасове ослаблення нервової системи. З'являються такі особливості поведінки, як: занепокоєння, втома, гіперактивність дитини. Основне завдання зростання – зрозуміти навколишній світ: природу, людські взаємини. Основними психологічними нововведеннями молодшого шкільного віку є: довільність та усвідомлення всіх психічних процесів та їх внутрішнє посередництво, усвідомлення власних змін, що зумовлені розвитком навчальної діяльності. Майже всі інтелектуальні, соціальні та моральні якості інтенсивно формуються, багато з них залишаються незмінними протягом життя. Мотиваційна сфера розвивається повільніше ніж інтелектуальна. Воля у дитини молодшого шкільного віку ще недостатньо сформована, мотиви не усвідомлюються. Навчання побудоване таким чином, що словесно-логічне мислення розвивається з більшим пріоритетом. Якщо в перші два роки навчання діти багато працюють із наочним матеріалом, то в наступних класах важливість цього виду діяльності зменшується, а отже і обсяг занять.

2. Шкільний вік характеризується формуванням стереотипів та набуттям навичок поведінки, пов'язаних із гендерною роллю (війна, ляльки), інтенсивною статевою соціалізацією дитини та розвитком

гендерних відносин. У цей період тестується спілкування з однолітками, покращуються і розходяться емоційні реакції, формується характер, що і є початком формування гендерних відносин. У спілкуванні з однолітками, і насамперед у гендерних рольових іграх, що вимагають від дітей грати ролі (батько, мати тощо), обрана гендерна роль перевіряється та консолідується, відображаючи різні аспекти міжособистісних стосунків, включаючи гендер. У молодшому шкільному віці гендерні відмінності проявляються в академічному та поведінковому успіху. Узагальнені дані показують, що хлопцям важче адаптуватися до школи, ніж дівчатам. Окрім сім'ї, специфіка гендерних відносин впливає на багато інших офіційних та неформальних систем державної освіти, особливо шкільної, що має велике значення для гендерного розвитку. Залежно від того які гендерно-рольові якості прищеплює школа молодому поколінню, формуються конкретні гендерні ролі, гендерні сценарії чи інші моделі гендерних відносин.

Складовою особистості є розвиток гендерно-рольової ідентичності. Засвоєння гендерної ролі – це процес, який триває все життя і відображає вплив зовнішніх обставин і власний досвід. Матеріалом для побудови гендерно-рольової ідентичності є система гендерних стереотипів «маскулінності-фемінності», які існують у суспільстві і сприяють формуванню у дитини усталеної ідентифікації із статтю, відбиваються на процесі становлення особистості в дитинстві. Вплив гендерних стереотипів на процес становлення особистості в дитинстві обумовлюють два механізми: диференційне посилення і диференційне наслідування. На момент вступу до школи у дітей вже майже сформувалися гендерні стереотипи. У молодшому шкільному віці діти досягають гендерної константності. Діти розуміють, що належність до чоловічої чи жіночої статі не зміниться в залежності від ситуації чи власних бажань. Розуміння постійності гендера сприяє засвоєнню поведінки, типової для своєї статі. В

одинадцять років діти володіють знаннями про гендерні стереотипи на рівні дорослих. Позитивний аспект гендерних стереотипів виявляється у створенні та збереженні позитивного Я-образу і адаптації до навколишнього світу. Серед деструктивних впливів стереотипів на процес формування особистості в дитинстві – обґрунтування немотивованих заборон, небажання змінювати свої ставлення і поведінку, формування некоректних уявлень про особистість або групу, формування невротичного сценарію розвитку особистості.

3. Для діагностики впливу гендерних стереотипів на процес становлення особистості використовують експериментальні методи і спостереження, а також проєктивні та вербально-комунікативні методики. Для дослідження гендерних стереотипів і сформованості гендерної ідентичності молодших школярів використовують асоціативний експеримент, опитування, спостереження за діяльністю дітей в різних умовах, проєктивні методи (статичний та динамічний малюнки дітей, малюнок людини). Використання комплексу методик надасть можливість максимально повно дослідити особливості гендерної соціалізації молодшого школяра.

Кількісний аналіз результатів показав, що 35,7% дітей мають сформований образ своєї статі, 35,7% - показали амбівалентний результат, що свідчить, про те, що процес гендерної ідентифікації у таких дій ще не завершився. У 28,6% досліджуваних гендерний образ ще не сформований.

4. Гендерне виховання являє собою процес, спрямований на вироблення рис та установок особистості, які визначають корисне для суспільства ставлення до людини протилежної статі. Для гендерного виховання доцільно використовувати арсенал різноманітних методів, здатних зацікавити учнів, серед яких як інформаційно-рецептивні, так і ті, що активізують думку, спонукають до роздумів, що поліпшує розуміння і

засвоєння інформації. Гендерна соціалізація є цілісним процесом управління анатомо-фізіологічним, соціальним, психічним розвитком особистості на різних етапах онтогенезу дитини, що вимагає відповідні знань вчителя, психолога, соціального педагога і батьків.

Найголовнішими завданнями гендерного розвитку та соціалізації молодших школярів повинні стати: пропаганда зразків чоловічої та жіночої поведінки, сфер їхньої реалізації; визначення відмінностей у світосприйнятті, у розвитку інтересів; ознайомленні учнів з основами гендерної культури, з ідеями партнерства та гендерної рівності; розвитку андрогенної моделі поведінки хлопчиків та дівчаток як найбільш ефективною в сучасних умовах; активізувати участь дівчаток і хлопчиків у реалізації власних здібностей на всіх рівнях освітнього простору; роз'яснення про основні гендерні характеристики особистості, які є складовими «Я»-концепції. Результати контрольної діагностики засвідчили, що підвищився відсоток дітей, які продемонстрували сформованість гендерного образу – 57,1%, серед дітей відсутні такі, у яких несформований гендерний образ, 42,9% досліджуваних продемонстрували амбівалентні показники, які свідчать, про те, що процес гендерної ідентифікації у них ще триває. Отримані результати відповідають віковим нормативам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т.В. Психология современной семьи. СПб. : Речь, 2005. 436с.
2. Бендас Т.В. Гендерная психология: учеб. пособие. СПб. : Питер, 2005. 431с.
3. Берн Ш. Гендерная психология. СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. 320с.
4. Бжиська Ю.А. Статеве виховання як невід’ємна частина морального виховання. К. : Рідна школа, 2002. С.27-31.
5. Бондарчук О.І. Психологія сім’ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 124с.
6. Віденко С.В. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків. Навчальний посібник. К.: Арістет, 2003. 312с.
7. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посібник. К. : Либідь, 2005. 400с.
8. Волошина В. В. Загальна психологія: практикум : навч. посібник. К. : Каравела, 2005. 280с.
9. Гендерний розвиток у суспільстві: Конспект лекцій/ за ред. К.М.Левківського. К. : Фоліант, 2005. 351с.
10. Гордонова Н.М. Гендерний розвиток особистості. К. : Шкільний світ, 2011. 128с.
11. Гордонова Н.М. Статеве виховання дітей в умовах школи: Навч.-метод. посібник. К.: КМІУВ ім. Б.Д. Грінченка, 2000. 66с.
12. Дубравська Д. М. Основи психології : навч. посібник. Л. : Світ, 2001. 580 с.
13. Еремеева В.Д. Мальчики и девочки – два разных мира. СПб. : Тускарора, 2000. 184с.

14. Загальна психологія : підручник / за ред. акад. С. Д. Максименка. В. : Нова Книга, 2004. 704 с.
15. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К. : Либідь, 2005. 464 с.
16. Заброцький М.М. Основи вікової психології: Навч. посібник. Тернопіль: Навч. книга Богдан, 2009. 112с.
17. Кайл Р. Детская психология: Тайны психики ребенка. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 416с.
18. Козлов В.В. Гендерная психология. Учебник для вузов. СПб.: Речь, 2010. 270с.
19. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник. Тернопіль: Джура, 2003. 416с.
20. Лембрик С.П., Орбан-Лембрик Л.Е. Статеворольова соціалізація: медико-біологічний та соціокультурний аспекти аналізу. Івано-Франківськ: Плай, 2004. С.134-143.
21. Магістерські студії. Альманах. Вип. 18 (1) / за ред. Н.А. Тюхтенко. Херсон. : ХДУ, 2018. 464с.
22. Магістерські студії. Альманах. Вип. 18 (2) / за ред. Н.А. Тюхтенко. Херсон. : ХДУ, 2018. 826с.
23. Малкіна-Пих І. Г. Гендерна психологія [Електронний ресурс] / І. Г. Малкіна-Пих // Довідник практичного психолога. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://medbib.in.ua/gendernaya-psihologiya-41832.html>.
24. Малкіна-Пых И.Г. Гендерная терапия. М. : Эксмо, 2007. 928с.
25. Морозова О.І. Методика "Blaky Pictures" для дослідження особливостей психосексуального розвитку дітей і дорослих. К. : Практична психологія і соціальна робота, 2000. С.11-16.
26. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник: в 2-х ч. М. : Владос-

- ПРЕСС, 2003. 304 с.
27. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник. К.: Академвидав, 2003. 448с.
 28. Основи психології : підручник / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. К. : Либідь, 2002. 632 с.
 29. Основи теорії гендеру: Навч. посібник / за ред. М.М. Скорик. К.: «К.І.С.», 2004. 536с.
 - 30.Петренко О. Б. Гендерна психологія. Практикум. Рівне :РДГУ, 2012. 127 с.
 31. Петрушин С.В. Любовь и другие человеческие отношения. СПб.: Речь, 2007. – 245с.
 - 32.Психология детства. Учебник / под ред. А.А. Реана. СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. 368с.
 - 33.Савіна М.І. Статеворольова ідентифікація дитини. К.: Соціальний працівник, 2006. С.2-27.
 34. Савчин М.В. Вікова психологія: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2005. 360с.
 - 35.Столяренко Л. Д. Основы психологии. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. С. 384-397.
 - 36.Титаренко Т. М. Поняття «стать» у психології особистості К.: Психолог. 2003, С.13-15.
 - 37.Ткалич М.Г. Гендерна психологія: навч. посібник. К.: Академвидав, 2016. 256с.
 38. Товкач І.Є. Хочу бути мамою, хочу бути татом. Навч.-метод. посібник. К.: ВД Слово, 2012. 368с.
 39. Фіяло Т. Статеве виховання справа щоденна. К.: Дошкільне виховання, 2003. С.6-9.
 40. Чекалина А. А. Гендерная психология. М.: Ось-89, 2006. 256с.

41. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ столітті. Львів: Місіонер, 2000. 384с.
42. Якименко Л.Ю. Дівчатка і хлопчики у колективі: Вплив дитячого колективу на формування статево-рольової поведінки: Навч.-метод. посібник. Х.: Ранок, 2010. 95с.
43. Ярская-Смирнова Е. Р. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе. Харьков: ХЦГИ, 2001. 368с.
44. Ярская-Смирнова Е.Р. Теоретические подходы к исследованию скрытого учебного плана. Иваново: Иван.гос. ун-т, 2003. 214с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Проективна методика «Малюнок людини»

автор С. Леві

Інтерпретація. На основі аналізу критеріїв інтерпретації дитячих малюнків, а також на основі досвіду вивчення статево-рольової ідентифікації дітей молодшого шкільного віку, розроблені найбільш значимі і інформативні параметри оцінки дитячих малюнків.

Характеристика критеріїв інтерпретації дитячих малюнків.

1. Хто зображений на першому малюнку (хлопчик чи дівчинка, дядя чи тьотя). Інформативним в дитячих малюнках є те, людину якої статі намалювала дитина. Припускається, що ознака не адекватної статево-рольової ідентифікації буде підтверджуватись, якщо дитина намалює людину протилежної статі. При адекватній статево-рольовій ідентифікації, позитивному ставленні до себе як до представника певної статі діти будуть малювати особу своєї статі.

2. Кількість використаних кольорів на малюнках кожного етапу дослідження. Як правило, позитивне емоційне ставлення до представників своєї статі, до себе супроводжується більшою концентрацією уваги при їх зображенні, що в результаті позначається на використанні більшої кількості кольорів, наданні переваги яскравим барвам. Таким чином, ознака неадекватної статево-рольової ідентифікації буде підтверджуватись, якщо дитина буде надавати перевагу у виборі кількості кольорів, їх яскравості при малюванні осіб протилежної статі.

3. Кількість зображених деталей тіла. Все, що сказано про кількість використаних кольорів, в повній мірі стосується і кількості зображених деталей тіла кожного малюнка. Основні деталі тіла які відображають діти в малюнках, такі: голова, тулуб, руки, ноги, пальці на

руках, ступні (або взуття), шия, волосся на голові, рот, ніс, очі, брови, вуха.

Декоративні деталі одягу, прикраси.

4. Абсолютна величина фігур на всіх малюнках. Як правило, діти з адекватною статево-рольовою ідентифікацією, позитивним ставленням до своєї статевої належності, малюють себе і осіб своєї статі значно більшими, ніж представників протилежної статі.

5. Місце розташування фігури на аркуші паперу. Якщо дитина малює себе чи особу своєї статі дуже зміщеною на аркуші, тоді як при зображенні представників протилежної статі таке зміщення не спостерігається, то це може вказувати на конфлікт у сфері статево-рольової ідентифікації.

6. Окремі деталі зображуваної фігури також вказують на певну оцінку дитиною представників своєї і протилежної статі. Так, значно більша голова у осіб певної статі свідчить про те, що дитина приписує їх представникам більший інтелект і соціальний авторитет. Великі руки, пальці вказують на приписування дитиною особам даної статі більшої соціальної активності. Великі руки і пальці можуть вказувати на агресивність даних осіб, тому психологу необхідно з'ясувати це в запитаннях до дитини після завершення малюнка кожного етапу. Позитивна концентрація уваги дівчатками на зображенні деталей обличчя свідчить про статево-рольову ідентифікацію з особами жіночої статі. В малюнках хлопчиків цей момент може бути пов'язаний із стурбованістю своєю фізичною привабливістю, формуванням стереотипів фемінної поведінки.

7. Витирання і перемальовування деталей малюнка може бути пов'язане як з негативним ставленням до об'єкта, так і з позитивним. Вирішальне значення тут має кінцевий результат. Якщо витирання і перемальовування не призвело до помітно кращої графічної презентації

об'єкта - можна зробити припущення про конфліктне ставлення до зображуваного об'єкта.

8. Додаткові предмети на малюнку, фон. Діти з адекватною статево-рольовою ідентифікацією при зображенні себе і осіб своєї з ним статі будуть намагатися прикрасити об'єкт додатковими предметами: трава, дерева, сонце, квіти, іграшки.

9. Ставлення до об'єкта малювання проявляється в прийнятті дитиною завдання. Інколи дитина відмовляється малювати хлопчика (дівчинку), мотивуючи це тим, що ніби: "Я не вмію малювати хлопчиків (дівчаток)". Інформативним є те, особу якої статі відмовляється малювати дитина.

10. Час виконання завдань кожного етапу також може дати певну інформацію. При позитивному ставленні до об'єкта зображення дитина приділяє більше часу на його малювання і, навпаки негативне ставлення до предмета малювання проявляється в поспішності виконання завдання.

11. Бесіда з дитиною за змістом малюнка проводиться після завершення кожного етапу дослідження. В змісті кожного малюнка можуть проявлятися певні неусвідомлювані, витіснені мотиви, особливості внутрішніх переживань. За допомогою бесіди, експериментатор може отримати додатково інформацію про специфіку статево-рольової ідентифікації, ставлення до представників тієї чи іншої статі, до себе, як статево визначеної особистості.

Додаток Б

Опитувальник «Ідентифікація дітей з батьками»

автор А.І. Захаров

Інструкція: «Будь ласка, подумай про свою сім'ю і дай відповідь на питання, які ти зараз почуєш». Для дівчаток та хлопчиків методики відрізняються порядком питань.

Анкета для хлопчика

1. Якби ти брав участь у грі «Сім'я», то кого б ти став зображати, ким би ти в ній став: мамою, татом чи собою?
2. Хто в тебе є вдома?
3. Хто в сім'ї, по-твоєму, головний з батьків або у родині немає головного?
4. Коли ти виростеш, то будеш робити те саме, що робить твій тато на роботі, або інше?
5. Коли ти станеш дорослим і в тебе буде хлопчик, ти будеш так само з ним грати як зараз з татом чи по-іншому?
6. Якби будинку довго нікого не було, як би тобі хотілося, щоб хтось першим зайшов в кімнату?
7. Якби тебе образив хто-небудь з хлопців, ти б розповів про це татові чи не розповів?
8. Якби тебе образив хто-небудь з хлопців, ти б розповів про це мамі або не розповів?
9. Ти боїшся, що тебе покарає тато чи не боїшся?
10. Ти боїшся, що тебе покарає мама чи не боїшся?

Анкета для дівчинки

1. Якби ти брала участь у грі «Сім'я», то кого б ти стала зображати, ким би ти в ній стала: мамою, татом чи собою?
2. Хто в тебе є вдома?
3. Хто в сім'ї, по-твоєму, головний з батьків або у родині немає головного?

4. Коли ти виростеш, то будеш робити те саме, що робить твій мама на роботі, або інше?
5. Коли ти станеш дорослою і в тебе буде дівчинка, ти будеш так само з нею грати як зараз з мамою або по-іншому?
6. Якби будинку довго нікого не було, як би тобі хотілося, щоб хтось першим зайшов в кімнату?
7. Якби тебе образив хто-небудь з хлопців, ти б розповіла про це мамі або не розповіла?
8. Якби тебе образив хто-небудь з хлопців, ти б розповіла про це татові чи не розповіла?
9. Ти боїшся, що тебе покарає мама чи не боїшся?
10. Ти боїшся, що тебе покарає тато чи не боїшся?

Особливості інтерпретації

За допомогою перших п'яти питань діагностується компетентність і престижність батьків у сприйнятті дітей, інші питання спрямовані на виявлення особливостей емоційних стосунків із батьками. При обробці та інтерпретації результатів опитування важливо враховувати наступне:

- Вік найбільш вираженою ідентифікації з батьком тієї ж статі становить у хлопчиків 5-7 років, у дівчаток 3-8 років;
- Успішність ідентифікації залежить від компетентності та престижності батька тієї ж статі в уявленні дітей, а також від наявності в сім'ї ідентичного їх підлозі члена прабатьківської сім'ї (дідуся - у хлопчиків і бабусі - у дівчаток);
- Ідентифікація з батьком тієї ж статі в сім'ї пов'язана з емоційно теплими відносинами з батьком іншої статі;
- Зменшення інтенсивності ідентифікації з батьком тієї ж статі обумовлено формуванням «Я-концепції», тобто розвитком самосвідомості, показником якого служить вибір себе. Вибір себе переважає у хлопчиків з 10 років, у

дівчаток з 9 років, відображаючи зростаючу особистісну автономію - емансипацію - від батьківського авторитету;

Ідентифікація з батьком тієї ж статі у дівчаток відрізняється від подібної ідентифікації у хлопчиків наступними особливостями:

1. великим віковим періодом ідентифікації дівчаток;
2. більшою інтенсивністю процесу ідентифікації, тобто частіше вибирають роль матері, ніж хлопчики роль батька;
3. більшу значимість для ідентифікації дівчаток емоційно теплих і довірчих відносин з матір'ю, ніж цих відносин з батьком у хлопчиків;
4. більшою залежністю ідентифікації дівчаток від характеру відносин між батьками, коли конфлікт матері з батьком негативно позначається на ідентифікації дівчаток з матір'ю;
5. меншим впливом сестри на ідентифікацію дівчаток з матір'ю, ніж брата на ідентифікацію хлопчиків з батьком.

Додаток В

Діагностика психологічної статі особистості

Автор С. Бем

1. Віра в себе.
2. Вміння поступатися.
3. Здатність змовчати.
4. Схильність захищати свої погляди.
5. Життєрадісність.
6. Похмурість.
7. Незалежність.
8. Сором'язливість.
9. Совісність.
10. Атлетичність.
11. Ніжність.
12. Театральність.
13. Наполегливість.
14. Лестоці.
15. Успішність.
16. Сильна особистість.
17. Відданість.
18. Непередбачуваність.
19. Сила.
20. Жіночність.
21. Надійність.
22. Аналітичність.
23. Вміння співчувати.
24. Ревнощі.
25. Здатність до лідерства.
26. Турбота про людей.
27. Прямолінійність.
28. Схильність до ризику.
29. Розуміння інших.
30. Потайливість.
31. Швидкість.
32. Співчутливість.
33. Щирість.
34. Самодостатність.
35. Здатність розрадити.
36. Марнославство.
37. Владність.
38. Тихий голос.
39. Привабливість.
40. Мужність.
41. Тепло, сердечність.
42. Власна позиція.
43. М'якість.
44. Вміння товаришувати.
45. Агресивність.
46. Довірливість.
47. Нерезультативність.
48. Урочистість, важність.
49. Уміння вести за собою.
50. Інфантильність.

51. Адаптивність.	52. Індивідуалізм.
53. Непримиренність.	54. Несистематичність.
55. Дух змагання.	56. Любов до дітей.
57. Тактовність.	58. Амбіційність.
59. Спокійність.	60. Традиційність.

Додаток Г

Приклади тренінгових вправ

1. Тренінг гендерного розвитку молодших школярів

Вправа «Презентація свого «Я»

Мета: поглиблення знайомства, створення атмосфери довіри та позитивного емоційного клімату, інтересу до занять.

Перший учасник називає своє ім'я і дає собі характеристику трьома фразами. Наприклад: «Я – Олег, я охайний, оригінальний, хочу пізнати свої можливості». Інші продовжують.

Вправа «Гендер і сім'я»

Мета: порівняння гендерних характеристик жінок і чоловіків, визначення і осмислення гендерних стереотипів поведінки жінки і чоловіка

Аудиторія поділяється на п'ять груп, кожна з яких готує для презентації свої теми. Підготовка 10-15 хвилин. Для наочності учасники можуть використовувати схеми, малюнки, відео фрагменти. Після обговорення в групах презентуються свої погляди на проблему для колективної дискусії.

Теми для обговорення в групах:

1. Гендерний розподіл домашньої праці.
2. Участь батька, матері та інших членів сім'ї у виховання дітей.
3. Права та обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї.

Вправа «Ми рівні, але різні»

Мета: визначення типів гендерної ідентифікації, усвідомлення особистісних гендерних характеристик, відмінностей, різних типів поведінки.

Кожен учасник бере папір і ручку та описує власні риси (чоловічі, жіночі). Треба писати дуже швидко і спонтанно, без роздумів та перевірки тексту. Обговорення відбувається в малих групах по 3-4 особи. Зачитується написане.

Вправа «Рекламний ролик»

Мета: створення позитивного ставлення до особистостей різних типів статево-рольової ідентичності та прийняття власного гендерного типу.

Дівчатам і хлопцям пропонується створити рекламний ролик, в якому рекламується фемінний чоловік та маскулінна жінка, маскулінний чоловік та фемінна жінка. Однією з умов є призначення на роль головного героя ролика особистість протилежного типу. Після підготовки завдання кожна група презентує свій ролик.

Обговорення: Які були труднощі при виконанні завдання?

2. Міні-тренінг для вчителів

Вправа «Я – учитель реальний» і «Я – учитель ідеальний»

Мета: Сприяння усвідомленню свого «Я»-образу, пробудження потреби у самовдосконаленні через створення ситуацій нового бачення себе, осмислення процесу саморозкриття як способу гармонізації зовнішніх і внутрішніх уявлень, порівнянні «Я»-реального і «Я»-ідеального з гендерними стереотипами групи.

Індивідуальне завдання: виконання психомалюнка на самопізнання «Я»-образу.

Обговорення.

Вправа: Мозковий штурм «Світ Чоловіка і світ Жінки»

Мета: порівняння гендерних характеристик жінок і чоловіків, визначення і осмислення гендерних стереотипів поведінки та статевих ролей чоловіка і жінки. Підбиття підсумків та колективне обговорення.

Учасники діляться на групи, кожній дається письмове завдання відповідно до мети.

Додаток Д

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Бурханова Райфа Рустамівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

–дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

–надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

04.12.2020

(дата)

(підпис)

Райфа Бурханова

(ім'я, прізвище)